فصلنامه علمی _ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره بیست و پنجم، زمستان ۱۳۹۷ - صفحات ۲۳۶-۲۲۱

تاثیر نهادهای اسلامی انفاق و قرض‌الحسنه بر کاهش فقر در ایران

پرویز نصیرخانی[۱]
مرتضی عزتی[۲]
رضوانه نظام‌پرست[۳]

تاریخ دریافت:۱۳۹۷/۰۴/۱۶ تاریخ پذیرش:۱۳۹۷/۰۹/۲۱

چکیده

دوگونه هزینه کرد مال در راه خدا انفاق و پرداخت قرض‌الحسنه است. یکی از هدف‌های اصلی انفاق در دین پس از ساخته شدن انسان، کاهش فقر در جامه است. هدف این مقاله بر پایه نظریه‌های موجود در زمینه اقتصاد اسلامی و فقرزدایی آن است که اثر انفاق‌ها و قرض‌الحسنه‌های پرداختی در جامعه را بر کاهش فقر ارزیابی کند. بر این پایه مدلی طراحی شده است و این مدل با داده‌های استانی (شامل ۲۷ استان) دوره ۱۳۸۳-۱۳۹۳ به روش پانل دیتا و با استفاده از بسته نرم افزاری ایویوز ۹ برآورد شده است. نتیجه بررسی نشان می‌دهد انفاق و قرض‌الحسنه از عوامل کاهنده فقر بوده‌اند. ضریب تاثیرگذاری انفاق بر متغیر شاخص فقر در استان‌های کشور معادل ۲/۰۸- می‌باشد که بر پایه آن به ازای یک درصد افزایش در انفاق، با ثبات سایر شرایط و عوامل، فقر معادل ۲/۰۸ درصد کاهش می‌یابد. ضریب تاثیرگذاری تسهیلات قرض‌الحسنه بر فقر معادل ۴/۰۲- می‌باشد که نشان می‌دهد به ازای یک درصد افزایش در تسهیلات قرض‌الحسنه در استان‌های کشور، با ثبات دیگر شرایط، فقر معادل ۴/۰۲ درصد کاهش می‌یابد. نتایج حاصل از برآورد مدل و گزارشات موید وجود رابطه منفی و معنادار میان وقفه دوم مخارج عمرانی دولت و شاخص فقر در استان‌های مختلف کشور می‌باشد و همچنین ضرایب تاثیرگذاری مخارج جاری دولت و تورم بر متغیر فقر منفی اما معنادار نمی‌باشند.

واژگان کلیدی: قرض‌الحسنه، انفاق، فقر، ایران
طبقه‌بندی JEL: C_{23}, E_{62}, Z_{12}

---

۱. استادیاراقتصاد دانشگاه پیام نور Parnasirkhani@gmail.com
۲. دانشیار اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس(مسئول مکاتبه) mezzati@modares.ac.ir
۳. کارشناس ارشد اقتصاد دانشگاه پیام‌نور r.nezamparast@gmail.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

مقدمه

فقر یکی از ناهنجارترین پدیده‌ها است که برهمه وجوه فردی و اجتماعی آثار ویرانگری دارد. فقـر از گذشته‌های دور تا امروز، وجود داشته و برزندگی و روح و روان انسان‌ها اثر منفی گسترده‌ای داشـته است. شناخت عوامل موثر برفقر از ضروریات برنامه‌های فقرزدایی مـی‌باشـد. عـدم شـناخت درسـت عوامل موثر بـر فقـر در جامعـه و همچنـین عوامـل تشـدیدکننـده و یـا تخفیـف‌دهنـده آن، باعـث سیاست‌گذاری نادرست و در نتیجه اتلاف منابع و ناموفق شدن برنامه‌ها می‌شود که حاصـل آن نیـز پایدار ماندن فقر است. نگاهی بر آیات و روایات وارده در حوزه فقر نشان می‌دهد که در اسلام، فقر و بی‌عدالتی‌های اجتماعی پدیده‌هایی مذموم شناخته شده و بـه تبـع آن یکـی از اهـداف مهـم نظـام اسلامی و اقتصاد اسلامی از بین بردن این موارد می‌باشد. از ایـن‌رو، در جامعـه اسـلامی، لازم اسـت تمامی روابط اقتصادی و مالی به نحوی تنظیم گردد که نظـام اقتصـادی بتوانـد در راسـتای تـامین اهداف مورد نظر اسلام حرکت کند. با این مقدمه و نظر به اهمیت و نقش عامـل‌هـای غیراقتصـادی برفقر، در این مقاله به بررسی اثر دو نهـاد اسـلامی انفـاق و قـرض‌الحسـنه برکـاهش فقـر در ایـران می‌پردازیم. به این ترتیب که در بخش دوم، روش‌شناسی و فرضیه خود را معرفی می‌کنیم، در بخش سوم، مروری بر مطالعه‌های انجام شده دربـاره تـأثیر عامـل‌هـای گونـاگون بـر نـابرابری درآمـدها را خواهیم داشت.

روش و فرضیه

داده‌های این پژوهش، با روش اسنادی گرداوری شده و با روش اقتصاد سنجی تجزیه و تحلیل شـده است. بدین معنا که جهت تحلیل اثرگذاری عوامل انفاق و قرض‌الحسنه (علت یا متغیر مسـتقل) بـر کاهش فقر (معلول یا متغیر وابسته) فرضیه‌ای ارایه شده است، سـپس بـرای آزمـون فرضـیه، مـدل ساخته شده با داده‌های تجربی استان‌های کشور براورد شده است. فرضیه این بررسی به‌صـورت زیـر است: گسترش نهادهای مالی اسلامی (انفاق و قرض‌الحسنه) در ایران فقر را کاهش داده است.

فقر

فقر یک پدیده اجتماعی است که ناشی از هماهنگی توزیع و تراکم جمعیت در مناطق جهان و عـدم بهره‌گیری انسان‌ها از زمین و امکانات فعلی جهان می باشد. آلبرتو دورینـا، فقرشـناس دهـه هشـتاد قرن بیستم در کتاب «فقر، پیشرفت و توسعه» بدور از هرگونه تعریف بـه معنـای لغـوی فقـر اشـاره کرده و آن را در فرهنگ‌ها و زبان‌های متفاوت مورد بررسی قرار داده است و از ارائه هرگونـه تعریـف شفاف از فقر سرباز زده است و آورده است: « فقر معنای خاص خود را دارد، فقر لحـن خـاص خـود،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

پویایی خاص خود و در برابر زندگی، موضع خاص خود را دارد که از یک تعریف منفی (فقدان ثروت) که عناصر تشکیل‌دهنده فرهنگ فقر را نادیده می‌گیرد متفاوت است.» (قنواتی‌نژاد، ص۳-۵)

قرض‌الحسنه

قرض‌الحسنه عقدی است که به موجب آن، بانک‌ها به عنوان قرض‌دهنده مبلغ معینی را براساس ضوابط مقرر به افراد یا شرکت‌ها، به صورت قرض واگذار می‌کنند و گیرنده قرض متعهد می‌شود معادل مبلغ دریافتی را طبق زمان‌بندی مشخص به بانک پرداخت کند. این روش اعطای تسهیلات با اهداف خیرخواهانه و کمک به نیازمندان انجام شده و غیرانتفاعی است، یعنی بانک بابت منابع قرض داده شده، سودی دریافت نمی‌کند و تنها در مقابل هزینه‌های اعطای قرض‌الحسنه، کارمزد دریافت می‌کند (جمشیدی؛ ص۱۱ و ۴۸)

مقصود از قرض‌الحسنه آن است که از مال حلال بوده و منت، اذیت و ربا را به دنبال نداشته باشد. اما مقصود از قرض‌الحسنه دادن، صدقه‌ای است که با نیت پاک و صرف خدا داده شود (نهان) و می‌توان گفت که همه اعمال نیک اعم از بدنی و مالی، قرض‌الحسنه‌ای هستند که در راه خدا داده می‌شود و در برابر، پاداش وجود خواهد داشت (قرشی، ۱۳۷۷). از این‌رو در این نوشتار مقصود از قرض‌الحسنه، قرض واقعی شرعی و غیرربوی است که به آن الحسنه افزوده شده است.

انفاق

انفاق یکی از تکالیف الهی است که در قرآن به شیوه‌های گوناگون، تأکید بسیار زیادی بر آن شده است. از تدبر در آیات قرآن کریم و احادیث اسلامی، معلوم می‌شود که انفاق، یکی از مهم‌ترین اصول تربیتی در سیاست اجتماعی و مکتب اقتصادی اسلام است؛ اصلی که همه جوانب زندگی آدمی را دربر می‌گیرد. لکن اهمیت بیشتر آن، در تأثیر اقتصادیِ تکامل آفرین و حیات‌بخشِ آن تبلور می‌یابد؛ زیرا اساس فقر و نیازمندی را از بین طبقات پایین جامعه ریشه کن می‌کند (مجموعه مقالات پنجمین همایش امام خمینی (ره)، بررسی مفهوم فقهی انفاق در قرآن کریم؛ مصطفی محمدی، طیبه زهانی).

انفاق، واژه گسترده و عامی است که در برگیرنده و مرتبط با برخی واژه‌ها و مفاهیم مترادف یا جزیی‌تر است. به گفته راغب اصفهانی، انفاق از ریشه نفق و در لغت به معنی گذشتن، از بین رفتن و تمام شدن یک چیز است (راغب اصفهانی؛ ۱۴۱۲). یک معنای دیگر انفاق "تأمین هزینه" است،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

خواه هزینه مالی باشد یا غیر آن و خواه از دست انفاق کننده خارج گردد یا خارج نگردد (طبرسی؛ ۱۳۷۲).

نگاهی به برخی مطالعه‌های انجام شده

داکلاس و گیلز ۲۰۰۹ در مقاله‌ای تحت عنوان فقر شدید و ناپایدار به اندازه گیری و تخمین فقر در چین پرداخته‌اند. در این مقاله اندازه گیری فقر در سه مرحله انجام شده است. در مرحله اول دیدگاه جدیدی را بیان می‌نماید که در این دیدگاه فقر را به دو بخش شدید و ناپایدار تقسیم می‌نماید. در مرحله دوم به معرفی ابزار اندازه‌گیری می‌پردازد تا بتوان فقر را تخمین زد و در مرحله سوم با استفاده از این ابزار و با استفاده از داده‌های ۱۷ سال در چین و با بکارگیری روش داده‌های تابلویی به تخمین میزان فقر در چین می‌پردازد که نتایج حاکی از تفاوت قابل توجه میان فقر شدید و ناپایدار می‌باشد (مکیان و سعادت‌خواه، ۱۳۹۰).

توتونچیان (۱۳۶۳، ص۱۲۷-۱۵۸) در کتاب خود با عنوان تئوری تقاضا و تحلیل اقتصادی انفاق، با طرح بحث‌های اقتصاد خرد، مطلوبیت را رضایت خاطر به دست آمده از هر عملی که موجبات رضای خدا را فراهم کند بیان کرده است. بنابراین مصرف‌کننده مسلمان نیز از این جهت حداکثر کننده مطلوبیت است. وی با توجه به این مفهوم، منحنی بی‌تفاوتی بین مصرف شخصی و انفاق، محدوده انتخاب فرد مصرف‌کننده مسلمان را بین دو سطح، محدود می‌کند که عبارتند از کفایت، به عنوان مرز اسراف در مصرف شخصی و اسراف در انفاق به عنوان حداکثرکننده انفاق مجاز. سپس با اعمال قید بودجه، به استخراج تابع تقاضا و انفاق فرد مسلمان می‌پردازد؛ و از طریق تحلیل اقتصاد خرد اثبات می‌نماید که هر چند در جامعه‌ای اختلاف درآمد دو فرد بسیار متفاوت باشد، اما با انفاق اختلاف مصرف آن دو خیلی کم می‌شود.

ابونوری و مالکی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان ارزیابی فقر در استان سمنان طی برنامه‌های پنج سال اول و دوم و سوم توسعه اقتصادی سعی بر این داشته که به این سؤال اساسی پاسخ داده شود که آیا سه برنامه - پنج ساله اول، دوم و سوم توسعه اقتصادی (۱۳۸۳-۱۳۶۸) ایران توانسته‌اند تغییری در فقر استان سمنان ایجاد کنند یا خیر؟ برای پاسخ به این سؤال، خط فقر، شاخص سرشمار، شاخص شکاف فقر و شاخص فوستر، گریر و توربک براساس آمار هزینه - درآمد خانوار و با استفاده از سیستم مخارج خطی (LES) با روش رگرسیون‌های به ظاهر غیر مرتبط تکراری (ISUR) به تفکیک در مناطق شهری و روستایی استان سمنان طی سال‌های (۱۳۸۳-۱۳۶۸) برآورد شده است. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که خط فقر در مناطق شهری و روستایی استان طی دوره مورد نظر روندی صعودی دارد و خط فقر در مناطق شهری همواره بیش از مناطق روستایی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

است . همچنین نسبت افراد فقیر و عمق فقر در مناطق شهری و روستایی استان سمنان با اجرای برنامه اول توسعه اقتصادی افزایش و در طی برنامه دوم و سوم توسعه اقتصادی کاهش یافته است.

طباطبایی یزدی و ملک (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با عنوان محاسبه فقر و نابرابری در ایران براساس فقر مادی به مفهوم « فقر مادی» پرداخته و جهت نشان دادن آن با استفاده از آخرین نتایج بررسی بودجه خانوار مناطق شهری کشور در سال ۱۳۸۳، لوازم و تسهیلاتی را که خانوارها در گروه‌های درآمدی مورد استفاده قرار می‌دهند، مورد محاسبه قرار داده است. در این مقاله مفهوم فقر از دیدگاه‌های مختلف مانند فقر مطلق و فقر نسبی، با توجه به نماگرهای پولی نظیر درآمد و هزینه و ثروت خانوارها مورد مطالعه قرار گرفته است. در تجزیه و تحلیل فقر و نابرابری، واحد مورد بررسی به جای فرد، خانوار را در نظر گرفته است. منبع اصلی اطلاعات آماری برای تجزیه و تحلیل فقر و نابرابری خانوارها، بررسی بودجه خانوار (هزینه خانوار و یا درآمد خانوار) می باشد. نتیجه حاصل از این مقاله؛ فقر نسبی (نابرابری درآمد) در یک جامعه لزوماً فقر را نشان نمی‌دهد. ممکن است در یک جامعه افراد با درآمد نسبی پایین واقعاً فقیر نباشد در حالی که در جامعه‌ای دیگر افرادی که به‌طور نسبی دارای درآمد بالا هستند، فقیر باشند.

ابونوری و قاسمی (۱۳۸۶) در پژوهشی به ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد به نقش و اهمیت تسهیلات قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد در استان‌های گوناگون کشور پرداخته شده است. برای این منظور با استفاده از داده‌های ترکیبی بین استانی اثرهای ارزش افزوده دیگر واسطه‌گری‌های مالی (قرض‌الحسنه) برشاخص نابرابری اقتصادی استان‌ها و کاربرد الگوی ترکیبی برآورد شده است. در این پژوهش اثر ارزش افزوده قرض‌الحسنه برتوزیع درآمد در ایران به تفکیک ۲۷ استان برآورد شده است. برپایه نتیجه‌های به دست آمده از شواهد موجود، قرض‌الحسنه، با فرض ثابت ماندن دیگر عام ها، باعث کاهش نابرابری اقتصادی در اکثر استان‌های کشور شده است.

سبحانی و مهربانی (۱۳۸۶) تأثیر انفاق بر نابرابری درآمدها در ایران را برآورد کرده‌اند. توزیع درآمد و نابرابری‌های درآمدی حاصل از آن، از جمله موضوع‌های مورد مناقشه در بسیاری از جوامع بوده است. به گونه‌ای که حتی شدت یافتن حساسیت درباره این موضوع، سبب تغییر و تحول‌های مهم سیاسی و اجتماعی را شده است. در مقاله کوشیده شده است تا برعامل انفاق که از مجموعه متغیرهای مؤثر بر نابرابری درآمده است تمرکز کرده و آن را مورد تحلیل قرار دهیم. نتیجه‌های حاصل براساس داده‌های دوره ۸۵ ـ ۱۳۶۳ در ایران نشان می‌دهند که انفاق عامل‌کاهنده نابرابری درآمدها بوده و این اثر معنادار اما در عین حال کوچک است.

کیاالحسینی (۱۳۸۷) به نقش زکات فطره در فقرزدایی با مطالعه موردی در ایران پرداخته است. مدیریت این واجب مالی به اطلاع از مقدار آن منوط است. این نوشتار می‌کوشد تا ضمن طرح

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

بحث‌های فقهی مربوط به آن و با توجه به اطلاعات موجود، مبلغ ریالی آن در سطح خانوارهای شهری و روستایی در هر دهک درآمدی (هزینه‌ای) و همچنین در سطح ملی را برای دوره زمانی ۸۵ ـ ۱۳۷۰ برآورد کند. در مقاله با توجه به آمار دهک‌هایی که زیر خط فقر قرار دارند مبالغ زکات فطره کشور برای دو جامعه روستایی و شهری کشور در سطح خانوار و ملی محاسبه و سرانجام با در نظر گرفتن نتیجه‌های مربوط به شکاف فقر، مقایسه‌ای بین مبلغ زکات فطره با شکاف فقر در سطح کشور انجام شده است. نتیجه‌ها از آن حاکی است که در فاصله زمانی پیش گفته مبالغ زکات بالقوه برای فقرزدایی کافی نبوده و باید از ابزارهای دیگری مثل زکات مال، خمس و دیگر پرداخت‌ها یاری جست.

شفیعی(۱۳۹۰) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود تابع انفاق در ایران را تخمین زده است. متغیرهای درآمد، ثروت، سن سرپرست خانوار و سرمایه مذهبی به عنوان متغیرهای توضیحی انتخاب شده‌اند و مقدار صدقات پرداخت شده به کمیته امداد امام خمینی را متغیر وابسته بکار برده‌اند. تابع موردنظر به روش داده‌های تابلویی اقتصادسنجی برآورد شده است. داده‌های نتایج مطالعه نشان - مورد استفاده داده‌های استان‌های کشور برای سال‌های (۱۳۸۶-۱۳۷۹)می‌دهد تابع انفاق به صورت تابعی نمایی است و تابعی فزاینده از درآمد سرانه استانی، ثروت و سرمایه مذهبی می‌باشد.

عزتی و محمودیان (۱۳۹۳) در مقاله برآورد اثر انفاق برکاهش فقر در ایران، داده‌های استانی دوره زمانی ۱۳۷۹ـ۱۳۹۰ را به کار برده‌اند. هدف اصلی پژوهش پیش رو برآورد اثر انفاق برکاهش فقر در ایران بوده است. در این پژوهش برای انفاق از شمار موقوفه‌ها و مجموع پرداختی‌ها به کمیته امداد امام خمینی و برای خط فقر از رویکرد نیازهای اساسی و برآورد هزینه سبد ۲۰۸۰ کیلو کالری به ازای هرنفر در روز و از متوسط قیمت آن در بین استان‌ها استفاده شده است. تجزیه و تحلیل با روش اقتصادسنجی پانل دیتا انجام شده است. یافته‌ها گویای این است که انفاق در چارچوب کمیته امداد برکاهش فقر اثر دارد، اما افزایش موقوفه‌ها بر کاهش فقر اثر معنادار نداشته است. از دیگر یافته‌های پژوهش رابطه مثبت و معنادار کاهش بیکاری و کاهش تورم با کاهش فقر در کشور است.

عسگری و نیازخانی (۱۳۹۳) در مقاله برآورد ظرفیت خمس در رفع فقر در ایران طی سال‌های با در نظرگرفتن خمس به عنوان یکی از منابع تامین بودجه دولت اسلامی، درصدد اثبات این ادعا برآمده‌اند که پرداخت خمس از طرف مردم و مصرف بهینه آن به وسیله مسئولان در اقتصاد ایران گامی مهم در جهت ریشه کن کردن مساله فقر در جامعه خواهد بود. به دلیل وجود برخی محدودیت‌ها در استفاده از مهم‌ترین روش‌های تخمین خمس(مدل‌های کلان اقتصادی، سری

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

زمانی، شبیه‌سازی خرد)، به محاسبه حجم خمس بالقوه با روش تحلیل آماری، با استفاده از آمار سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۹ پرداخته شده است. به این نتیجه رسیده است که درآمد خمس سال‌های ۸۷-۸۵ تمامی منابع لازم را پوشش داده و در مابقی سال‌ها بیش از ۷۰ درصد منابع لازم را پوشش داده است و این موضوع کفایت قابل توجه خمس برای رفع فقر را نشان می‌دهد.

مهرگان و خوش‌اخلاق (۱۳۹۵) در مقاله اثر تسهیلات قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد در ایران (با استفاده از شاخص سهم نسبی درآمدی دهک‌ها) به بررسی رابطه کوتاه مدت و بلندمدت بین تسهیلات قرض‌الحسنه به عنوان متغیر توضیحی و توزیع درآمد به عنوان متغیر وابسته پرداخته‌اند که بررسی با استفاده از داده‌های سری زمانی بین سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۶۳و روش مدل خودهمبسته با وقفه‌های توزیعی(ARDL) مبتنی بر فرضیه کوزنتس انجام شده است. در این مدل از متغیر سهم درآمدی دهکی به عنوان شاخص توزیع درآمد استفاده شده است، نتایج با رد فرضیه کوزنتس به طور کلی نشان‌دهنده اثر معنادار تسهیلات قرض‌الحسنه بر بهبود توزیع درآمد است، به طوری که یک واحد افزایش در تسهیلات قرض‌الحسنه منجربه E-31594/0 واحد بهبود توزیع درآمد در جامعه می‌شود و ضریب تصحیح خطا با مقدار۰/۹۶نیز نشان می‌دهد که در هر دوره ۹۶ درصد شوک وارده در کوتاه‌مدت به سمت مقادیر بلندمدت تعدیل می‌یابد، در این مطالعه ضمن تاکید بر احیاء سنت‌الهی قرض‌الحسنه پیشنهاد می‌گردد: با اجرای سیاست‌های تشویقی مناسب و بیان آثار معنوی و پاداش اخروی این عمل حسنه، انگیزه‌ی افراد را در سپرده‌گذاری این نوع از حساب‌ها بیش از گذشته افزایش داد و با کاهش نرخ ذخایر قانونی سپرده‌های قرض‌الحسنه و نظارت دقیق در واگذاری تسهیلات به اقشار نیازمند، در جهت بهبود توزیع درآمد و کاهش شکاف طبقاتی در جامعه گام برداشت.

مدل و داده‌ها

در ابتدا با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از روش اسنادی، به بررسی جنبه‌های تئوریک و نظریات مختلف در رابطه با موضوع پرداخته شد، سپس با توجه به مطالعات تجربی انجام شده توسط اقتصاددانان، مدل اقتصادسنجی مناسب برای بررسی فرضیه‌های پژوهش تنظیم شده است. برپایه پیشینه و ادبیات پژوهش مدل مد نظر تحقیق چنین ساخته شده است.

$$Pov_{it} = \beta_0 + \alpha_0 \mathrm{Pov}(-1) + \alpha_1(EN_{it}) + \alpha_2(T_{it}) + \alpha_3(GH_{it}) + \alpha_4(INF_{it}) + \alpha_5(GG_{it}) + \varepsilon_{it} \quad (1)$$ مد

در این مدل Pov: مبین شاخص فقر می‌باشد. برای اندازه‌گیری فقر و تعیین فقرا و تمیز آن‌ها از غیر فقرا، به یک آستانه یا ملاک با عنوان خط فقر نیاز می‌باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

Pov(-1): مبین وقفه شاخص فقر است که به منظور بررسی تاثیر چرخه معیوب فقر « درآمد کم، پس انداز کم و سرمایه گذاری کم» و اثر انباشت فقر وارد مدل شده است.

EN: مبین متغیر اندازه انفاق (زکات) می‌باشد.

T : نشان‌دهنده متغیر کل تسهیلات اعطائی از سوی نظام بانکی به بخش غیردولتی می‌باشد

GH: جهت نشان دادن متغیر قرض‌الحسنه مورد استفاده قرار گرفته است

INF : مبین نرخ تورم می‌باشد

GG: مبین مخارج عمرانی دولتی می باشد. سرمایه‌گذاری دولت‌ها در توسعه و عمران مناطق فقیرنشین و به ویژه روستاها، یکی از عوامل مؤثر در کاهش فقر محسوب می‌گردد.

گردآوری داده‌ها

استان‌های مورد بررسی در این پژوهش شامل ۲۷ استان کشور می‌باشد. استان‌های خراسان شمالی، جنوبی، البرز و هرمزگان به دلیل در دسترس نبودن آمار مورد نیاز برای اکثر شاخص‌های مورد استفاده، در این تحقیق از جامعه آماری خارج گردیده‌اند. آمار و ارقام مورد نیاز برای محاسبه و تخمین مدل از آمارهای موجود در سایت‌های مرکز آمار ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و کمیته امداد امام خمینی (ره) جمع آوری گردیده است. دوره مورد بررسی در این تحقیق از سال ۱۳۸۳ تا سال۱۳۹۳ می‌باشد.

آزمون‌های ریشه واحد

قبل از انجام آزمون هم انباشتگی جهت تعیین رابطه بلندمدت در بین متغیرهای مدنظر، می‌بایستی که آزمون ریشه واحد برای متغیرها آنجام شود. ادبیات اقتصاد سنجی و ریشه واحد بیان می‌دارند که آزمون ریشه واحد مبتنی برداده‌های پانل نسبت به آزمون ریشه واحد سری زمانی دارای قدرت و صحت بیشتری می‌باشد. در این مقاله، سه نوع آزمون ریشه واحد مختلف برای بررسی مانایی متغیرها مورد استفاده قرار گرفته است، این آزمون‌ها عبارتند از: آزمون ریشه واحدایم ، پسران و دیگران[1]، (از این به بعد با عنوان IPS در مقاله آورده شده است)؛ آزمون دیکی فولر تعمیم یافته[2] که تحت عنوان ADF در مقاله آمده است؛ آزمون فیلیپس، پرون[3] که با نام PP در پایان‌نامه آمده است. نتایج حاصل از تخمین‌های ریشه واحد متغیرهای الگو برای ۲۷ استان کشور در جدول شماره ۱ گزارش شده است.

1. Im,Pesaran and Shin
2. Augmented Dickey Fuller Test
3. Philips,Pron (2003)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

جدول شماره ۱: نتایج حاصل از تخمین آزمون ریشه واحد

تصریح	با عرض از مبداء و روند		
آزمون ریشه واحد / متغیر	IPS	PP	ADF
EN	۰/۳۷	۱۰۱/۲۱۱**	۵۷/۳۵
ΔEN	-۳/۱۴**	۸۴/۸۶**	۱۳۵/۶۰**
T	۰/۵۴	۳۷/۰۷	۳۱/۶۵
ΔT	-۱/۳۱*	۸/۹۹**	۱۸/۴۲**
GH	۰/۸۸	۱/۶۷	۱۵/۷۲*
ΔGH	-۰/۵۷	۲۶/۳۲*	۵۵/۹۵**
INF	-۳/۳۱**	۹۸/۴۷**	۹۴/۶۲**
GG	-۰/۰۰۸	۶۶/۱۱	۱۳۳/۱۲۷**
ΔGG	-۱/۷۷*	۱۰۹/۲۰۸**	۳۴۸/۹۳**

ماخذ: نتایج تحقیق

وقفه بهینه براساس معیار شوارتز تعدیل شده انتخاب شده است، فرض صفر مورد آزمون قرار گرفته درآزمون ریشه واحد عبارت است از وجود ریشه واحد در سری‌های زمانی. * و ** بیانگر معناداری در سطوح احتمال ۹۰و ۹۵ درصد می‌باشند. بر طبق نتایج حاصل از جدول فوق و شواهد ناشی از انجام آزمون‌های مختلف عمدتاً دلالت بر وجود عدم ریشه واحد در سطح اطمینان ۹۹ درصد برای متغیرهای انفاق، تسهیلات اعطائی بانک‌ها به بخش غیردولتی، قرض‌الحسنه و مخارج عمرانی دولت در سطح دارند و متغیرهای مذکور پس از یک‌بار تفاضل‌گیری در سطح اطمینان ۹۰ درصد مانا می‌گردند. نتایج بدست آمده دلالت بروجود هم انباشتگی از مرتبه اول[1] برای متغیرهای صدرالذکر دارد. اما متغیر تورم با عنایت به جدول شماره (۱) و خروجی نرم افزار در سطح مانا و بنابراین هم انباشته از درجه صفر می‌باشد. با توجه به این که براساس نتایج آزمون ریشه واحد تایید شد که متغیرهای مدل هم انباشته از درجه یک و صفر هستند در گام بعدی به آزمون وجود روابط تعادلی بلندمدت در بین متغیرها می‌پردازیم.

۱. آزمون های هم انباشتگی پانل[2]

باتوجه به این که براساس نتایج آزمون ریشه واحد تایید شد که متغیرها هم انباشته از درجه یک و صفر هستند در گام بعدی به آزمون وجود روابط تعادلی بلندمدت در بین متغیرها می‌پردازیم. با

1.Cointegration of order one
2.panel cointegration tests

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

توجه به وجود ناهمگنی در پویایی‌ها و واریانس جملات خطای پانل ما از آزمون هم انباشـتگی پانـل معرفی شده توسط آزمون کاو استفاده می‌نمائیم زیرا این آزمون امکان وجود نـاهمگنی در عـرض از مبدا و شیب معادله هم انباشتگی را فراهم می‌سازد. جدول شـماره ۲ نتـایج حاصـل از آزمـون هـم انباشتگی برای متغیرهای انفاق، تسهیلات اعطائی بانک هـا بـه بخـش غیـر دولتـی، قـرض‌الحسـنه، مخارج عمرانی دولت و تورم را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۲) : نتایج حاصل از آزمون هم انباشتگی کائو

	t-Statistic	احتمال
ADF	-۶/۲۸	۰،۰۰

ماخذ: نتایج تحقیق

با توجه به نتایج حاصل از آزمون‌های هم انباشتگی کائو فرض صفر مبتنی برعـدم وجـود بـردار هم انباشتگی را برای گروه استان‌های کشور در سطح اطمینـان ۹۵ درصـد رد مـی‌گـردد. بنـابراین نتیجه می‌گیریم که رابطه بلندمدت میان متغیرهای الگوهای وجود دارد.

۱- آزمون اعتبار استفاده از روش پانل یا F لیمر:

قبل از ورد به بحث تخمین و تجزیه و تحلیل مدل، لازم است در ابتدا معنی‌دار بودن اثرات فردی را آزمون نمائیم. به عبارت دیگر، آیا عرض از مبداءها برای مقاطع مختلف متفاوت می‌باشد یا خیر؟ لذا از لحاظ آزمون آماری خواهیم داشت:

$H_0 = \alpha_1 = \alpha_2 = ... = \alpha_N$ مدل مقید

$H_1 : \alpha_i \neq \alpha_j \; i \neq j$ مدل غیر مقید

در صورتی که عرض از مبداءها برای مقاطع مختلف متفاوت نباشد به سادگی مـی‌تـوان از روش حداقل مربعات معمولی استفاده کرده، در واقع مدل مقید همان OLS معمولی است و مثل اینست که داده‌های مربوط به مقاطع مختلف را پشت سر هم ردیف کرده باشیم و مدل را برای K متغیر بـا NT مشاهده تخمین بزنیم. درجه آزادی N-1 در صورت نیز به این دلیل است که ما در مـدل غیـر مقید تعداد N-1 متغیر اضافی وارد می‌نمائیم، چرا که خود مدل مقیـد دارای یـک عـرض از مبـداء می‌باشد. در صورتی که عرض مبدا برای مقاطع مختلف متفاوت باشد، ضرورت استفاده از روش پانل ایجاب می‌گردد .

جدول شماره (۳): نتایج حاصل از آزمون F لیمر(تشخیص مدل)

مدل	فرضیه H_0	آماره آزمون	مقدار بحرانی جدول
مدل: ارزیابی تاثیر نهادهای اسلامی در چارچوب دو شاخص انفاق و قرض الحسنه بر کاهش فقر	یکسان بودن عرض از مبدا	۲/۸۹	۰،۰۰۹

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

با مقایسه آماره آزمون و مقدار بحرانی جدول هر مدل (آماره آزمون بزرگتر از مقدار بحرانی جدول)، مشاهده می‌شود که فرضیهٔ صفر رد می‌گردد و فرضیهٔ مقابل آن مبتنی بر لزوم بررسی مطالعه حاضر به صورت پانل مورد تائید قرار می‌گیرد. رد شدن فرضیهٔ H_0 به این معنی است که عرض از مبداءها برای مقاطع مختلف متفاوت می‌باشد در این حالت استفاده از OLS غیر معتبر بوده و کارایی هم نخواهد داشت. براین اساس مطالعه حاضر به صورت پانل بررسی می‌شود.

۲- آزمون هاسمن (گزینش بین اثرات ثابت و تصادفی)

مسئله‌ای که در این‌جا وجود دارد این است، که باید مشخص شود از بین روش‌های اثرات ثابت یا تصادفی کدام روش برای تخمین داده‌های انباشته شده مناسب‌تر می‌باشد. برای انتخاب بین الگوی اثرات ثابت و تصادفی، در برآورد الگوی پانل از آزمون هاسمن (۱۹۸۰) استفاده می‌کنیم. نتیجه این آزمون در جدول ۴ آورده شده است.

جدول شماره (۴): نتایج حاصل از آزمون هاسمن (انتخاب روش برآورد الگو)

مدل	Chi-sq.statistic	Prob
مدل: ارزیابی تاثیر نهادهای اسلامی در چارچوب دو شاخص انفاق و قرض الحسنه بر کاهش فقر	۲/۸۸	۰،۰۰۴

با توجه به نتایج جدول prob کمتر از ۵ درصد می‌باشد. بنابراین فرضیه H_o رد می‌گردد، بدین مفهوم که تفاوت در عرض از مبدا مقاطع مختلف به صورت تصادفی نمی‌باشد، لذا روش اثرات تصادفی جهت آزمون فرضیه‌های پایان‌نامه حاضر مناسب نمی‌باشد و باید از الگوی اثرات ثابت برای برآورد مدل استفاده گردد.

نتایج حاصل از ارزیابی تاثیر نهادهای اسلامی در چارچوب دو شاخص انفاق و قرض‌الحسنه برکاهش فقر:

پس از انجام آزمون‌های مانائی و هم انباشتگی در مورد وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای نهادهای اسلامی و ضریب جینی به عنوان متغیر وابسته و مقیاس اندازه گیری فقر و سایر آزمون‌های ذکر شده در سطور فوق، در این قسمت فرضیات پایان‌نامه را با تصریح معادله زیر آزمون می‌کنیم.

$$Pov_{it} = \beta_0 + \alpha_0 \mathrm{Pov}(-1) + \alpha_1(EN_{it}) + \alpha_2(T_{it}) + \alpha_3(GH_{it}) + \alpha_4(INF_{it}) + \alpha_5(GG_{it}) + \varepsilon_{it} \quad (1)$$ مدل

باید به این نکته توجه نمود که یک مدل هیچ‌گاه قادر به توصیف دقیق واقعیت (آن طور که هست) نمی‌باشد. به عبارت دیگر جهت توصیف دقیق واقعیت مجبور نخواهیم بود چنان مدل

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

پیچیده‌ای را ارائه کنیم که فاقد کمترین ارزش عملی باشد. به این ترتیب ساده‌سازی و تقلیل در هر برنامه مدل‌سازی اجتناب‌ناپذیر است. در این رابطه اصل قلت متغیرهای توضیحی حکم می‌کند که یک مدل تا آن‌جا که ممکن است ساده درنظر گرفته شود. این امر دال بر این است که باید برای دریافت اساس پدیده تحت مطالعه، تنها متغیرهای کلیدی و مهم را طبق چارچوب تئوریکی و تحلیل‌های نظری و کارهای انجام یافته در تحلیل وارد نمود. در مدل مورد بررسی این مطالعه، متغیرها براساس ادبیات موضوعی فقر و متغیرهای مالی اسلامی انتخاب شده‌اند. در ادامه با استفاده از روش اثرات ثابت اقدام به تخمین مدل شماره ۲ با بکارگیری نرم‌افزار Eviews9 می‌نمائیم. نتایج تخمین مدل به صورت جدول شماره (۳-۴) ارائه گردیده است.

جدول شماره (۵) : نتایج حاصل از برآورد مدل

variable	coefficient	t-statistic	Prob
c	۱۵۴/۶	۲/۶۳	۰/۰۱۰۷
Pov(-1)	0.436	2/43	0.0181
EN	-۲/۰۸	-۲/۳۲۳	۰/۰۲۳
GH	-۴/۰۲	-۱/۹۲۰	۰/۰۵۹
T	-۱/۴۳	-۲/۰۳	۰/۰۳
GG(-2)	-۵/۰۳	-۲/۱۴۳	۰/۰۳۶
IN	-۲/۵۵	-۱/۴۸	۰/۱۴۳
GC	-2/44	-0/36	0/71
R-squared = 0/43		Adjusted R-squared =۰/۰۸۹	

با توجه به جدول Prob و t-statistic ارائه شده در جدول شماره (۵) به استثناء متغیر قرض‌الحسنه که در سطح ۱۰ درصد معنادار می‌باشد، همه‌ی متغیرهای اسلامی مدل در سطح ۵ درصد معنی‌دار می‌باشند، همچنین علامت تاثیرگذاری متغیرهای توضیحی بر متغیر وابسته با تئوری‌های اقتصادی همخوان هستند. ضریب وقفه متغیر فقر معنادار و دارای علامت مثبت می‌باشد. بدین معنی که فقر فقرا به دلیل کمی درآمد و در نتیجه کمی پس‌انداز موجب کاهش سرمایه‌گذاری کاهش بهره‌وری و افزایش بیشتر فقر آن‌ها می‌شود. ضریب متغیر مذکور معادل ۰,۴۳۶ می‌باشد که نشان‌دهنده این می‌باشد که به ازای یک درصد انباشت فقر در دوره‌های گذشته‌ها، انتظار بر آن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر معادل ۰/۴۳۶ درصد افزایش یابد. ضریب تاثیرگذاری تسیلات اعطائی اسلامی در قالب انفاق برمتغیر شاخص فقر در استان‌های کشور معادل ۲/۰۸- می‌باشد که نشان‌دهنده این می‌باشد که به ازای یک درصد افزایش در انفاق، انتظار برآن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر معادل ۲/۰۸ درصد کاهش می‌یابد. ضریب تاثیرگذاری تسهیلات قرض‌الحسنه بر فقر معادل ۰۲ /۴- می‌باشد که نشان‌دهنده این می‌باشد که به ازای یک درصد افزایش در نرخ تسهیلات قرض‌الحسنه در

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

استان‌های مختلف کشور، انتظار برآن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر معادل ۰۲ /۴ درصد کاهش می‌یابد. ضریب تاثیرگذاری تسهیلات اعطائی از سوی نظام بانکی به بخش غیردولتی برمتغیر شاخص فقر در استان‌های کشور معادل ۱/۴۳- می‌باشد که نشان‌دهنده این می‌باشد که به ازای یک‌درصد افزایش در تسهیلات اعطائی از سوی نظام بانکی به بخش غیردولتی، انتظار بر آن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر معادل ۱/۴۳ درصد کاهش می‌یابد. نتایج حاصل از برآورد مدل و گزارشات ارائه گردیده در جدول شماره (۵) موید وجود رابطه منفی و معنادار میان وقفه دوم مخارج عمرانی دولت و شاخص فقر در استان‌های مختلف کشور می‌باشد. براساس این نتایج به ازاء یک‌درصد افزایش در مخارج عمرانی در کشور فقر و نابرابری به میزان ۵/۰۳ درصد کاهش می‌یابد. معنادار بودن وقفه مخارج عمرانی دولت برفقر به دلیل زمان بر بودن فرآیند اجرا تا بهره‌برداری طرح‌ها و سیاست‌های عمرانی دولت و در نتیجه تاثیرگذاری با وقفه آن برفقر در مناطق شهری و روستائی کشور است. همچنین ضرایب تاثیرگذاری مخارج جاری دولت و تورم بر متغیر فقر منفی اما معنادار نمی‌باشند.

نتیجه‌گیری

در ایران با فرهنگ ملی و اسلامی نهادهایی وجود دارد که پایه‌های دینی دارند. نهادهایی مانند انفاق و قرض‌الحسنه که از این نهادها هستند نیز کارکرد کمک‌رسانی به نیازمندان داشته‌اند و می‌توانند در صورت کارکرد درست، موجب کاهش فقر شوند. با شناسایی اثراین نهادها می‌توان از این نهادها در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در زمینه فقرزدایی به خوبی استفاده کرد. نتیجه‌های تجربی برای ایران در دوره۱۳۸۳ تا ۱۳۹۳ نشان می‌دهد که به ازای یک‌درصد افزایش در انفاق، انتظار بر آن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر معادل ۲/۰۸درصد کاهش یابد، به ازای یک‌درصد افزایش در نرخ تسهیلات قرض‌الحسنه در استان‌های مختلف کشور، انتظار بر آن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر و نابرابری معادل ۴/۰۲درصد کاهش یابد و به ازای یک‌درصد افزایش در تسهیلات اعطائی از سوی نظام بانکی به بخش غیردولتی، انتظار بر آن است در شرایطی که سایر عوامل ثابت باشد، فقر معادل ۱/۴۳ درصد کاهش می‌یابد. نتایج حاصل از برآورد مدل و گزارشات موید وجود رابطه ضرایب تاثیرگذاری مخارج جاری دولت و تورم برمتغیر فقر منفی اما معنادار نمی‌باشند. با توجه به مطالعات بررسی شده می‌توان نتیجه گرفت که نهادهایی مانند انفاق و قرض‌الحسنه اقتصاد را از ناکارایی دور کند و تأثیر مثبتی برفعالیت‌های اقتصادی داشته باشد که منجر به کاهش فقر در جامعه گردد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

پیشنهاد

نتایج این پژوهش می‌تواند در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فقرزدایی در ایران از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهره‌برداری شود. همچنین نتایج می‌تواند به سیاست‌گذاری فرهنگی گسترش کارکرد نهادهای اسلامی نیز کمک کند. در شرایط کنونی با توجه به محدودیت‌های مالی شدید کشور، استفاده از سیاست کمک مالی بیشتر توسط دولت موجب کاهش سرمایه‌گذاری و هزینه‌های جاری مربوط به ارئه خدمات عمومی دولت می‌شودکه در نهایت خود باعث گسترش فقر می‌شود. بدین منظور شناخت عوامل موثر برفقر از ضروریات برنامه‌های فقرزدایی برای شکستن تعادل فقر و گسستن زنجیره‌های آن می‌باشد، زیرا که عدم شناخت مناسب عوامل موثر برفقر باعث سیاست‌گذاری‌های غلط و نامناسب، اتلاف منابع کمیاب اقتصاد، عقیم ماندن تلاش‌ها و برنامه‌ها و تداوم فقر به صورت یک فرهنگ و ممانعت از توسعه پایدار در کشور می‌گردد. اگر بتوانیم این نهادها (انفاق و قرض‌الحسنه) را در جامعه گسترش دهیم؛ می‌توانیم بخشی از مشکلات جامعه را برطرف کنیم. برای گسترش آن باید این نهادها و عوامل مؤثر بر آن را شناسایی کنیم. با بهبود عملکرد دولت و افزایش هزینه‌های دولت در بخش عمرانی و افزایش زیرساخت‌ها در جامعه می‌توان به کاهش فقر در جامعه کمک کرد و فقر و توزیع درآمد در جامعه را بهبود داد. بزرگترین خدمت به فقرا و بهترین راه کاهش تعداد آن‌ها،کنترل تورم به منظور افزایش خط فقر می‌باشد. زیرا با توجه به این تحقیق رابطه‌ای مستقیم میان تورم و فقر وجود دارد. می‌توان نظام قرض‌الحسنه را به نحوی بازطراحی کرد که صندوق‌های قرض‌الحسنه علاوه بر وام‌های مصرفی به ارائه وام‌های خردتولیدی به صورت گروهی نیز اقدام کنند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

منابع

۱. ابونوری اسماعیل، قاسمی تازه آبادی افسانه، ۱۳۸۶ ،ارزیابی اثر ارزش افزوده قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هفتم، شماره ۲۸، ص ۱۳۹-۱۶۴

۲. ابونوری اسماعیل، مالکی نادر، بهار ۸۷، ارزیابی فقر در استان سمنان طی برنامه‌های پنج ساله اول، دوم و سوم توسعه اقتصادی۶۸-۸۳، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، س۱ ۶، ش۴۵، ص۵-۲۷

۳. ارشدی، علی و کریمی، عبدالعلی (۱۳۹۲) بررسی وضعیت فقر مطلق در ایران در سال‌های برنامه اول تا چهارم توسعه، فصلنامه سیاست‌های راهبردی وکلان، س۱، ش۱، بهار، ص ۲۳-۴۲

۴. توتونچیان ایرج،۱۳۶۳، کتاب تئوری تقاضا و تحلیل اقتصادی انفاق، تهران: مرکز اطلاعات فنی ایران، ص ۱۲۸-۱۵۷

۵. جمشیدی، سعید(۱۳۹۰) شیوه‌های اعتبار سنجی مشتریان، تهران؛ پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی ج.ا.ا، چاپ ششم، ویرایش دوم، ص۴۸ و ۱۱

۶. حسن‌زاده علی، ازوجی علا الدین، قویدل صالح، ۸۵، بررسی اثار اعتبارات خرد در کاهش فقر و نابرابری‌های درآمدی، مجله اقتصاد اسلامی، س۶، ص۴۵-۶۹

۷. حسن‌زاده علی،۸۷،سیاست‌های مناسب به منظور جلوگیری از گسترش فقردر رابطه با عضویت در سازمان تجارت جهانی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، کمیسیون اقتصاد کلان، بازرگانی و اداری کمیته‌ی اقتصاد و تلفیق.

۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد(۱۳۸۷)معجم مفردات الفاظ القرآ ، حسین خداپرست، قم نویداسلام، ص۸۱۹

۹. سبحانی حسن، مهربانی وحید (۱۳۸۶) بررسی تأثیر انفاق برنابرابری درآمدها در ایران، فصلنامه اقتصاد اسلامی، س۷،شماره ۲۷، ص۳۱-۵۵

۱۰. شیبانی عبدالرضا امیر(۱۳۸۰) سیمای وقف در خراسان، مشهد، نشر سگال، چ ۱، ص ۱۴۹.

۱۱. صادقی، حسین و عزتی، مرتضی و شفیعی، علی (۱۳۹۲) تخمین تابع انفاق در ایران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، سال سیزدهم،۱۳۹۲، ص۶۱-۸۴

۱۲. صدر، سید محمدباقر(۱۳۶۰) اقتصاد ما، جلد۱، ترجمه محمد کاظم موسوی، انتشارات برهان و موسسه انتشارات اسلامی

۱۳. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۹ش) مجمع البیان فی تفسیر القرآن (مجمع البیان لعلوم القرآن)، تهران: انتشارات ناصرخسرو

۱۴. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲) مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تحقیق. محمدجواد بلاغی،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]

تهران: ناصرخسرو، چاپ سوم، ج ۱۰
۱۵.طباطبایی یزدی رویا؛ ملک فردریک (۱۳۸۵) محاسبه فقر و نابرابری در ایران براساس فقر مادی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک، تیر ۸۵، ص۲-۶
۱۶.طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۴ق/۱۹۹۷م) المیزان فی تفسیرالقران، ترجمه، سید محمد باقر موسوی، تهران: دفترانتشارات اسلامی، چاپ یازدهم.
۱۷.عزتی، مرتضی و شفیعی، علی (۱۳۹۱) برآورد اثر بازار مالی و سرمایه مذهبی برانفاق در ایران فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی س۱۲، ش ۴۶، تابستان، ص ۹۲-۶۳
۱۸.عزتی، مرتضی و محمودیان، مهرداد (۱۳۹۳) برآورد اثر انفاق برکاهش فقر در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س۱۴، شماره ۵۳، ص ۳۱-۵۵
۱۹.عسگری، محمد مهدی و سحر نیازخانی (۱۳۹۳) برآورد ظرفیت خمس در رفع فقر در ایران طی سال‌های ۸۹-۸۰، مجله اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره ۸، ص ۱۰۱-۱۲۲
۲۰.قرشی، سید علی اکبر(۱۳۷۷ش)، تفسیر أحسن الحدیث، تهران، بنیاد بعثت
۲۱.کیاالحسینی،۱۳۸۷، نقش زکات فطره در فقرزدایی با مطالعه موردی در ایران (۱۳۸۵-۱۳۷۰)؛ فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، س۸، ش۳۱، ۱۳۸۷
۲۲.کدخدایی الیادرانی زهره، اجیه تقی، فاضل یگانه مسعود، ۱۳۹۲، بررسی پیامدهای فقر در سلامت روح و روان افراد از دیدگاه امام علی(ع)، س۱، ش۱، زمستان ۹۲، ص ۴۷-۶۲
۲۳.مهرگان نادر و خوش اخلاق مهدی (۱۳۹۵) اثر تسهیلات قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد در ایران (با استفاده از شاخص سهم نسبی درآمدی دهک‌ها)، فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال چهل و هفتم، شماره ۱، ص ۲۲۷-۲۳۵.
۲۴.مرکز آمار ایران، سالنامه آماری سال‌های ۱۳۸۳-۱۳۹۳
۲۵.مرکز امار ایران، نتایج تفضیلی آمارگیری هزینه - درامد خانوار شهری و روستایی (۱۳۹۳-۱۳۸۳)
۲۶.مختاری، نادر و علیرضا اسلامی‌فر و حمید مجیدی(۱۳۹۰) بررسی مبانی فقهی- حقوقی وقف با نگاهی به اثرات اقتصادی و فرهنگی آن، مهر، ص ۳-۱۸
۲۷.هادوی‌نیا، علی‌اصغر، ۱۳۷۶ ش، درآمدی برجایگاه قرض‌الحسنه در اسلام و اثرات اقتصادی آن، رساله کارشناس ارشد به راهنمایی اکبر کمیجانی، قم: دانشگاه مفید

[Downloaded from mieaoi.ir on 2022-10-02]